

**IV.
ÉLETRAJZI ÉS PEDAGÓGIAI GONDOLATOK**

Tehát nem életrajz, még csak nem is ún. "curriculum vitae", hanem néhány hevenyészetten pongyola feljegyzés, szűk vagy mondjuk, legszűkebb házi használatra. Fiamra gondolok, akit majd talán érdekelni fog pár adat életemből, ha csak a tornyosuló viharfelhők elhárítására készülődő világ motorizált és atomenergizált békementő eszközeivel ki nem váltja azt a világhatalomtrófiát, amely elsöpör minden ifjú életet, tehát az övét is.

Elődeim

Családunkban sokáig az a hiedelem élt, hogy őseink német eredetűek. A név a maga érdekes szokatlanságával, itthon is, de méginkább külföldön utazásaim alatt sok találgatásra szolgáltatott okot. Végül egy angol ismerősöm és saját gyarapodó angol nyelvtudásom rávezetett, hogy angol származásúak vagyunk. Nevünk minden angol szótárban is megtalálható. Őseink germán földön átvándorolva sokat felvehettek német szokásokból, írásmódból. Így találkoztam a név végén ck névírással is. Hazai őseimről keveset tudunk. Édesatyám korán, alig 3 éves korában vesztette el szülőit. Így amit tudok, azt főleg magas kort megért, idősebb nővéreitől hallottam. Atyai nagyapám dragonyos katonaoorvos volt. Résztvett az olasz háborúban. Akkor látott nagy világot, és akkor tüntették ki "lovagi" címmel. De ezt sem ő, sem a család más tagja nem használta. Ő is, mint a család más általam ismert valamennyi tagja gondolkozásában demokrata volt, de annál inkább arisztokrata érzelmeiben. Nagyapám két szenvedélyéről hallottam. Szerette a könyveket és a lovakat. Előbbi szeretetének pár tanújele itt szerénykedik besorolva könyveim közé. Első feleségének (gr. Gehringer leány) korai halála után másodszor is megnősült. Második feleségétől, kinek neve Anna volt, származott hat fiú (Mátyás, Jenő, Róbert, Antal, Albert, Károly) és három leánygyermek (Anna, Mária, Laura).

Nagyapám aránylag korai elhalálózása miatt csak az idősebb fiúk nyerhettek magasabb kiképzést, míg a fiatalabbak az idősebb nővérek gondozása alatt inkább szabadpályán helyezkedtek el. Így a fiúk között volt orvos, gyógyszerész, gazda, kereskedő is.

Szülőim okos, egyszerű, szorgalmas emberek voltak. Apám Bécsig járt külföldön, ahol technikus kiképzést nyert s így az akkori erdélyi egyik legnagyobb

vasúzem részéről még egészen fiatal korában bányavezetést nyert, majd később az áruértékesítés osztálynak lett vezetője.

Édesanyámmal született pedagógusok voltak. Ezt a tudományukat nem könyvekből szerezték. Elsősorban is igazi szeretetükből. Az ő esetükben különösen érvényesült a pascali tétel: c'est le coer, qui sent les principes et non la raison. Ennek melegét éreztük egész életünk alatt. Minden gonduk, gondolatuk mi voltunk. Apám szigorú, katonás modora alatt a legmelegebb kedély rejtőzött. Édesanyám egyetlen szenvedélye a kertészkedés mellett az olvasás volt. Mihelyt ideje engedte vagy magának vagy nekünk olvasott. Erre mindig tudott időt szakítani, pedig a kitűnő konyhavezetés mellett ő készítette gimnazista korunkig a ruháinkat is és emellett rengeteg házi munkát. A jó könyvek szeretetét bizonytalán édesapjától örökölte.

Anyai nagyapámat közlőrl ismertem, hiszen 72 éves korában, 1919-ben halt meg. Nem találkoztam életemben nála érdekesebb, színesebb egyéniséggel. Luteránus pap volt a Brassó melletti Bácsfalvában. Nagytudású, széleslátókörű, lánglelkű magyar. Résztvett a 48-as szabadságharcban, mint összekötő tiszt, látta Petőfit. Se vége se hossza volt, amikor elkezdett beszélni akkori élményeiről. Ránk olyan frissen hatottak, mintha mindaz, amiről beszámol, hetekkel vagy napokkal azelőtt történt volna meg. "Nem mese az gyermek" - jegyezte meg tréfásan néha, ha másfél szólítatva, nógattuk, hogy folytassa és meséljen tovább. De ő is szívesen időzött régi emlékei között, mert minden balsors dacára a magyarság élni tudását és akarását látta győztesnek. Tőle nyertük azt a magyar indítást, hogy a haza minden előtt.

Külön tanulmányt igényelne az ő gazdag karakterológiája. Minden szempontból kiemelkedő lényének némi jellemzésül szolgáljon a pár száraz adat. Brassó vm.-ben nála volt az első gramofon (fonográf), első Pallas Lexikon, saját pénzén utazott postakocsin Pestre is, vállalta az ügyvédi költségeket Hétfalu erdőperében a szászokkal szemben, ingyen osztogatta a gyümölcs-csemetéket és tanította a falu népét a kertészkedésre. Közben méhészkedett, írt cikkeket, prédikációkat és költeményeket. Nem fordulhatott meg nála könyvügnök, akitől a maga vagy a falusiak részére könyvet, újságot ne rendelt volna. Külön figyelte a paraszti gyermekek előrehaladását, s aki méltó volt, azt kiemelte a paraszti sorból és anyagilag is támogatta. Ezek közé tartozott: Istók János szobrászművészünk is, ki mindezt tette csekély jövedelméből. De szokta mondani, ha valaki ezen csodálkozott: "nekem nem kell sok: reggel miatyánk, délben úranyagal, este hiszekegy, s nos

még egy kis gyümölcs és méz, ezeket pedig ingyen adják a kert fái és a szorgalmas méhecskék". De nincs napfény árnyék nélkül. Életét beárnyékolta nagy tehetségű egyetlen fiának korai elhunyt, aki Münchenben fejezte be filológiai tanulmányait, egyetemi tanszék elnyerése előtt állott. De élő hittel viselte a súlyos veszteséget. Unokáinak, dédunokáinak népes hada szállta meg minden nagy ünnepen a csendes papi otthont. Élete legvégéig írt, olvasott, főleg kertészkedett. Almaszedés közben a fához támaszott létráról történt lecsúszással előidézett belső sérülés okozta halálát 92 éves korában.

Gyermekkor

Legjobb játszótársam a nálam két évvel idősebb Károly bátyám volt. Komoly eszes fiúcska, nagy kitartással mindenben a tökéletesre irányuló figyelemmel. Én mellette a kis famulus szerepét töltöttem be, nem egyszer duzzogva az alárendelt szereposztásért. De mellette én aligha várhattam volna jobb beosztást, nem voltam ahhoz eléggé komoly és kitartó. Ezért ő sokszor nem volt megelégedve a végzett munkámmal. Így pl. amíg ő végtelen türelemmel lombfűrészelte a levelek recézett, érhálózatát, addig én a pontosság rovására a szobabútor vagy Eiffel torony végző alakját akartam mielőbb meglátni. Szüleink féltő gondja igyekezett mindig visszatartani a veszedelmesebb játékoktól (céllovás, parittyázás, birkózás). Ezért nem egyszer panaszkodtunk és róttuk fel: "persze, a két Kovács fiúnak (egy tanító szabadon nevelt kis fia) minden szabad, nekünk pedig semmit". Irigyeltük a Tutsek fiúkat is (egyikből orvos lett, az operaház művésznőjének édesatyja, a másikkól tanár), akik békákat és madarakat boncolhattak.

Az iskola

Számunkra az iskola voltaképp a gimnáziummal öltött igazi testet. Visszatekintve ui. az elemi valamiféle játékos időtöltésfélének rajzolódik elém. Volt tanítóink között bölcs pedagógus is, aki tavasz kezdetével kivezényelt bérelt hatalmas kertjébe, ahol bogarásztunk, neki segítve kertészkedtünk. "Lelkecskél - mondogatta - bűn ilyen szép időben az iskola bűzös levegőjében maradni. Gyerünk ki a szabadba" - és mi harsány éljenzéssel erősítettük meg a bölcs szentenciát. De azért vizsgájára kifogástalanul felkészített. "A gimnázium az más, ami eddig volt" komolykodott az immár III. gimn. tanuló bátyám. Megtehettem, mert színjeles volt, ami felette imponált nekem. "Nehogy szégyent hozz fejemre." Nem is hoztam. Jeles

diák lett belőlem is. Amint mondták a mindig játékos kedvű, nevető kis gyermekből máról holnapra komoly arcú diákocská lett. Valóban elsősorban is az sarkallt, nem akartam elmaradni mögötte; de éreztem azt a kötelességet is, mellyel szülőimnek tartoztam. Így lett a két Irk fiú sokat példázott, évzáró ünnepeken mindig megjutalmazott tanulója a gimnáziumnak, akiket iskolalátogatásokon külön tartott számon az apostollelkű Majláth püspök, hogy még mindig jelesek-e, s hozott számunkra buzdításul újabb könyvjutalmat. Egyik elemi iskolai tanító pedig a nebulók elé, amikor már az életben is vittük valamire, mint városunk követendő példaképeit állított; így kerültünk az ABC-s könyvbe, mondták mosolyogva ismerőseink.

Csak jó lélekkel tudok visszaemlékezni volt tanáraimra. Bár jellemüknek és tudásuknak különbözőségét értékelni tudtam, s bár volt nézeteltérem is egyesekkel, de nem volt soha olyan, ami kellemetlen emlékként maradt volna meg bennem. Ötödikes korunkban a gimnázium igazgatójával jutottam ellentétbe, aki tanárhiány miatt maga vette át a természetrajz tanítását, szigorúan meghagyva, hogy a városi parkból nem hozhatunk növényeket az előadásokra. Ki egy szép nap mégis felfedezte a tilalom áthágását. Megindult a tanúkihallgatás, hogy ki a tettes? Mindenki hallgatott. Rám került végül a sor. "Na, de maga csak tudja" - dörmögött mély basszus hangján az egyébként áldott lelkű jó Czinege igazgatónk. "Tudom, de nem mondom meg. Én nem voltam." - hangzott a rövid, de nem kielégítő válaszom. Rám nézett savós szemével, hosszan gondolkozott, majd kimondta a döntést, de ezt már haragot szikrázó szemmel: "Holnapig adok haladékat, akkor jelentkeztek az irodában." Jelentkeztem. És ő csak ennyit: "Nos?" Én: "Nem mondhatok mást, mint tegnap." "Rendben van, elmehet." Hogyan rendeződött a kriminális ügy, nem tudom, csak azt, hogy tanáraim között mindig jó barátom volt. A másik összeütkezésem a nyolcadikban kapott új magyar tanárukkal volt. Nagy súlyt helyezett az élénk önképzőköri életre. Részemről pedig a főleg szaválásokból és üres bírálatokból álló, a szabad szombat délutánt zavaró összejöveteleket haszontalan időlopásnak tekintettem. Így el sem mentem az alakuló ülésre, amelyen a tisztségre meg is választottak. Amikor passzív rezisztenciám állandósult, tanárunk szóvátette és felszólított, hogy ezután látni akar minden ülésen. De én csak továbbra sem jártam el, s amikor négyszemközt érdeklődött, hogy jeles tanuló létemre miért kerülöm a kört, nyíltam is megismételtem egyébként már társaimtól is ismert álláspontom. Felette bosszantotta az ügy. Egy hétig feleltetett minden magyar órán. Dolgozataimat szigorúan bírálta, de mindig jelesre minősítette, sőt nem egyet

okulásra fel is olvastatott. Félévi értesítőmben így csupán a magaviseleti minőségemben látszott meg ellenzéki magatartásom. Erre pedig immár egyetemista bátyám volt büszke. "Látom, hogy megérdemelted a jeles bizonyítványt, nem azért kaptad, mert kedvébe jártál tanáraidnak." Tanáraink közül azonban a diákság "réme" a matematika jeles tanára, Ágoston Gusztáv, diák nevén: Gusztli volt. Megkövetelte tárgyát. Ha a megoldás, a levezetés a táblánál nem ment, csak úgy halmozta a "számár" alapfoktól az "ordító vadszámár" felsőfokig az epiteton onausokat Legfelső fokon külön megnyomatékozta nem egyszer a szerencsétlen delikvenst homlokra vagy fejebubján díszelgő frizurára illesztett krétakereszttel. Baj volt, ha valaki ezt nem viselte el birkatürelemmel. A sorsát viselő áldozat nem bukott el, de el a dacos ellenszegülő. Alapjában azonban jó ember volt. Tárgyát tartotta a legfontosabbnak. A jeles matematikusokat külön megbecsülte, alig feleltette, füzetjüket inkább ellenőrzésül használta. Így bátyámmal együtt nekünk igen jó dolgunk volt. Szerettük a tárgyat, de főleg azért, mert nem kellett otthon tanulni, megtanultuk az iskolában. Kissé neheztelt, hogy egyikünk sem lett matematikus. Hadd emlékezzem meg még a jámbor lelkű Szélyes Dénesről, diák nevén a Daniról. Velünk kezdte tanári pályáját. Nyolc éven át tanította a latint nagyra értékelve a szorgalmat, valószínű ő is a szorgalmasak csoportjához tartozott diák korában. Tudására legtöbbször tartottuk a polihisztor történelem professzort, Baráczyt. Heteken keresztül magyarázott, hatalmas, a táblán rögtönzött gyönyörű krétarajzokkal és magával hozott képes albumokkal élénkítve előadásait. Tudásunk nem volt könyvszagú, igaz, nem is túlságosan rendszeres, de sokat vittünk magunkkal, amikor az iskolának búcsút mondtunk.

Iskolatársaimmal, mondhatni, kivétel nélkül jó barátságban voltam. Élveztem a jelesnek kijáró megbecsülést azon az alapon, hogy mindenkin segítettem, ha lehetett. Soha nem éreztem magamban az elzárkózás szükségét. Igazi szívvel tudtam örvendeni, ha valakit ki tudtam rántani a bukás meredékéből, ha más is jeles lehetett. Hárman jártunk az élen, mindhárman alaptermészetűnkre mások. A romantikus, korán érett Majer Jenő, aki elsőéves műegyetemi hallgató korában önkéntes közös halálba ment a város egyik legszebb lányával; a szavaló típusú, a tanári névnapok állandó felköszöntője Kovácsy Ernő, egy brassói cipész fia, aki négy bátyjával végzett jelesen, közben édesatyjának is segítve, ha sok volt a munka. Kiváló ügyvéd lett belőle. Érdekes volt az osztálytársak értékelése, amikor szavazás döntötte el, hogy ki menjen Rómába közköltegen. Egyhangúlag rám szavaztak, de a római utat lefujták szülőim, hogy ráérek majd később is. Életem nagy s talán

egyetlen szenvedélye az olvasás végigkísért a gimnáziumi évek alatt is. De azért résztvettem társaim játékaiban, barangolásaiban, hegymászásában, aminek Brassó és környéke gazdag lehetőséget nyitott. De távolmaradtam minden diák korezmázástól, udvarlásoktól s olyan harcos játékoktól, amelyek a fehér toronyban és körülötte a magyar, a szász diákok között zajlottak le. Osztályomban ösztönösen képviseltem azt a demokrata elvet, mely nem tett különbséget a fiúk között faj és vallás szerint. Ennek az elvnek gyakorlati érvényesítésében azonban egy alkalommal súlyos árat kellett fizetnem. Egy román és zsidó vallású társunknak valami felett összeeszeve, tettelegességre ragadtatta magát. Éppen akkor léptem be a tanterembe, amikor egyikük a tanári széket emelte a másikra. Mint békebíró léptem közéjük, de a sujtásra emelt szék az én fejemet érte. Mire hazaértem, hatalmas daganat ékeskedett szemem felett. Még el sem is mondhattam otthon a történeteket, amikor megjelent a két harcos kakas, persze külön-külön érdesanyámtól és tőlem kérve a bocsánatot. Ott tartottuk uzsonnakávéra és szent volt a kibékülés.

Életem egyik legnagyobb örömét az érettségi bizonyítványom okozta. E vizsga különben is a diákélet legkomolyabb próbája volt. Mi jelesek is éreztük, sőt sok tekintetben talán még fokozottabban, mint gyengébb társaink, mert nálunk nemcsak a presztizs kérdése volt, hanem az is, hogy mi talán még jobban láttuk az egész nagy anyag utolsó átvételekor, hogy mennyi a hiány, milyen sok a csapda, amely a legjobbat is megfoghatja. De a vizsga nem pusztán csapdákból áll. Eljött a nagy nap. Gyönyörűen ment minden, tanárain arcán a derűs meglegedés, szívemben a boldog öröm. Utolsó vizsgatárgyul a történelem maradt. A már említett tanárunk gondosan állította össze a téziseket úgy, hogy mindenki lehetőleg a magáét kapja, amikor húzásra kerül. Nem is volt baj az I betűig. De akkor szigorúságáról hírhedt elnökünk vastagüvegű pápaszemével rám tekintve gondolt egyet, s a tételeket felfordította. Így jutottam én a váratlan csapda elé, mert a kihúzott tétel aként szólt: "A 67-es kiegyezés és tényezői". Ezt tanárunk nem adta elő, nem dolgoztuk fel, s így abból egy kukkot sem tudtam. Tanárunk talán még nagyobb zavarban volt, mint tanítványa. Amikor a felelésben rám került a sor, így szólott: "vezesse be talán a 48-as események rövid ismertetésével". Nekem sem kellett több, itt igazán otthon voltam. Húztam az időt, mert volt mivel. "Na de most már tessék áttérni a voltaképpeni kérdésre" - szólt az elnök. Közben látva a mozgást az elnöki asztalnál, ránézett ő is az órájára, dél már régen elmúlt, s így szólt: "Na jól van, minthogy azonban az idő eljárt, a mai napra bezárom a vizsgát". Így kerültem ki a csapda széléről épen, közmegelegedésre.

Hárman lettünk jelesen érettek. Másnap a helyi lapban kisserkesztettek. Most láttam először nevemet nyomdafestékben megörökíteni. Büszke örömmel arattam le a sok elismerést ismerősök, ismeretlenek részéről. De a dicsőség érzete annyira megszedített, hogy az első napokban kis Napoleonnak képzeltem magamat...

A boldog nyárnak is vége lett azonban és vele a képzelt dicsőségnek is. Közeledett a szeptember eleje, s ezzel új gondok jelentkeztek: új útkeresés - új célok felé.

(1952. II. 16., korábban még nem publikált kézirat)